

קידושין במתנה ע"מ להחזיר (קידושין ו)

גליון 389

בדף ו: אמר רבא הילך מנה על מנת שתחזירהו לי, במכר לא קנה, באשה אינה מקודשת, בפדיון הבן אין בנו פדוי, בתרומה יצא ידי נתינה, ואסור לעשות כן מפני שנראה ככהן המסייע בבית הגרנות. מאי קסבר רבא, אי קסבר מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה, אפילו כולהו נמי, ואי קסבר לא שמה נתינה, אפילו תרומה נמי לא. ועוד הא רבא הוא דאמר מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, דאמר רבא הילך אתרוג זה ע"מ שתחזירהו לי, נטלו והחזירו יצא, ואם לאו לא יצא. אלא אמר רב אשי בכולהו קני לבר מאשה לפי שאין אשה נקנית בחליפין.

ופירש"י אלא אמר רב אשי ודאי בכולהו אמר רבא דקונה לבר מאשה כו' והאי לחליפין דמי כקנין סודר דאינו אלא אוחז בו ומחזירו.

ובתוס' (בד"ה לבר מאשה) הקשו במאי דמו לחליפין, הרי בחליפין אי תפיס לה מיתפסי (משא"כ בע"מ להחזיר שחייב להחזיר). ונראה לר"י דלאו חליפין הוא, ומדרבנן הוא דלא הוו קידושין לפי שדרך העולם להחזיר חליפין, והוי כעין חליפין, ואתי למימר אשה נקנית בחליפין הילכך אפקעינהו רבנן לקידושין מינה. מסקנת הגמ' היא דבכל מקום מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה, ורק בקידושין אינה מקודשת. לשון הגמ' היא לפי שאין אשה נקנית בחליפין, ותוס' ביארו שאין זה ממש כחליפין אלא הוי גזירה אטו חליפין, ומן הדין חלו הקידושין אלא שרבנן אפקעינהו לקידושין.

וכתב בפני יהושע דכל כי האי לא הוי שתיק הש"ס לפרש בהדיא דאפקעינהו רבנן לקידושין כדאשכחן בדוכתא טובא, דמפרש הש"ס להדיא. ולולא פירושם היה נראה לי לפרש בהשקפה ראשונה דמדאורייתא לא הוי קידושין, דנהי דמיקרי נתינה, אכתי לא מיקרי כסף משום דאיתתא בכה"ג לא מיקדשה נפשה, דמהאי טעמא לא מיקדשא בחליפין כדאיתא לעיל. וכן נראה לי מלשון הרשב"א בחידושו, ועדיין צ"ע.

בחי' הרמב"ן כתב והא דאמרינן הכא לפי שאין אשה נקנית בחליפין אינו מחזור שהרי לא בתורת חליפין קידש. אבל מקצת נוסחאות גורסין גזירה שמא יאמרו אשה נקנית בחליפין. וזו גירסא ישרה היא, והיא גירסת רבינו האי גאון ז"ל בספר המקח.

והוסיף הרמב"ן ז"ל ויש ליישב (הגירסא הראשונה) משום דכל מתנה שאין בה הנאה לגבי אשה כחליפין היא ואיתתא בהו לא מקניא נפשה. והאי נמי אי לא מחזיר לא קנה, לכי מחזיר לא מתהניא בהו. ואפי' מתהניא בהו בשוה פרוטה קודם לחזרה, איהו לאו בההיא הנאה קאמר לה. ולהכי תלו לה בחליפין משום דאמרן בהו במתניתין דלא מיקדשא בהו, ולפיכך תלי דלא תניא בתניא ודמיא ליה.

מבואר ברמב"ן דיש גורסים גזירה שמא יאמרו אשה נקנית בחליפין (כשיטת התוס'). והוסיף דלגירסא דידן י"ל דחליפין אינו גזירה ואינו טעם אלא דמיון, דלקידושין צריך שתהא הנאה לאשה מהמתנה, וכמו שבחליפין לא מקניא כי אין בה שו"פ ובד"כ מחזירה הסודר, ה"ה בקידושין במתנה ע"מ להחזיר שאינה נהנית מהמתנה לא הוי קידושין. ואפי' אם נהנתה מהשימוש עד שהחזירה, לא בזה קידש אותה אלא במתנה של הכסף.

וכן כתב בחי' הרשב"א וכמובא בפנ"י הנ"ל. אלא שהרמב"ן הביא הגירסא של גזירה שמא יאמרו וכו' בשם מקצת נוסחאות, ואילו הרשב"א הביא גירסא זו וכתב כן היא הגירסא הנכונה. ולמקצת ספרים גרסי לפי וכו' כמו בגירסא דידן.

ובב"ח על הטור (ריש סי' כט) כתב דמדסתם רש"י וכתב דמי לחליפין, משמע שאינם קידושין מן התורה, דלא פירש כתוס' דהוי גזירה אלא הוי מן הדין כחליפין, דכמו שאינה נקנית בחליפין דבפחות משו"פ לא מקניא נפשה דגנאי לה, במתנה ע"מ להחזיר נמי גנאי הוא לה שלא תהא נקנית אפי' בשוה פרוטה.

והנה הרמב"ם כתב (פ"ה אישות הכ"ד) האומר לאשה הרי את מקודשת לי בדינר זה על מנת שתחזירה לי אינה מקודשת בין החזירה בין לא החזירה, שאם לא החזירה הרי לא נתקיים התנאי, ואם החזירה הרי לא נהנית ולא הגיע לידה כלום, עכ"ל. הוסיף הרמב"ם טעם, שלא נהנתה.

וביאר האחרונים דהרמב"ם ס"ל דלקידושין בעינן כסף שיש בו הנאה לאשה, וכמו שכתב הרמב"ן (שאינה נהנית מהמתנה) וחליפין הוא רק דוגמה, דכמו ששם אינה מתקדשת כי אינה נהנית כך גם במתנה ע"מ להחזיר (אבני מילואים סי' כח אות טז).

וכן כתב בחי' מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם (במכתבים בסוף הספר עמ' פ"ה) דהרמב"ם ס"ל דצריך בקידושין כסף של הנאה אלא שהדגיש שם שאין הקידושין ע"י ההנאה בלבד אלא הקידושין הם בעצם הכסף אלא דהרמב"ם הוסיף שם טעמא דהנאה משום דהרמב"ם ס"ל דבקידושין לא סגי בלא הנאה. (ובזה ביאר דבערב ועבד כנעני מקרי כסף ממש, וזה מועיל בקידושין כי יש לה גם הנאה מזה אבל ללא שהיה נחשב כסף לא היתה נקנית, עיי"ש).

וצ"ב דאמנם כן מבואר ברמב"ם אבל מנין למד הרמב"ם שיש דין מיוחד בכסף קידושין שצריך כסף של הנאה, דהא ילפינן קיחה קיחה משדה עפרון ובמכר לא בעינן כסף שיש בו הנאה, דשם מהני מתנה על מנת להחזיר. ומאי שנא קידושין ממכר.

ולכאורה צריכים לומר שלמד כן מחליפין דזהו סברת הגמ' שבפחות משו"פ לא מקניא נפשה, דבפחות משו"פ אין לה הנאה מכסף, וה"ה במתנה ע"מ להחזיר, שחייבת להחזיר, והיות ואין לה הנאה ממנה אפי' שנחשב שקיבלה כסף אינה מקודשת.

אמנם יש אחרונים שלמדו ברמב"ם שאין זה דין מיוחד בקידושין אלא זהו דין כללי בקנין כסף. באבן האזל (פ"ה מכירה ה"ז) כתב דקנין כסף הוא ע"י כסף שיווי, שקיבל המוכר כסף ששוה, וזה מחייב אותו תמורתו אבל במתנה ע"מ להחזיר שהנתינה אינה שווה, אין כאן דמי מקדש ולכן אינו יכול לקנות אלא בתורת חליפין. וחליפין מהני במכר אבל לא באשה. וזהו מה שאמרו בגמ' לבר מאשה לפי שאין אשה נקנית בחליפין, דלקנין אשה בעינן כסף ולא חליפין, ולכן במתנה ע"מ להחזיר שאין כאן כסף אינה מקודשת.

וכן כתב באבי עזרי (פ"ה אישות הכ"ד) דא"א לומר שהוא דין מיוחד בקידושין דהא כסף קידושין נלמד קיחה קיחה ממכר. וע"כ דלדין כסף בעינן הנאה, דכסף נקרא רק אם נשאר הכסף ביד המקנה. וחליפין שמועילים גם בפחות משו"פ לא בעינן נתינת כסף, ודי בנתינת החפץ, ולכן מהני גם מתנה ע"מ להחזיר במקום דמהני חליפין אבל באשה דלא מהני חליפין לא מהני נמי מתנה ע"מ להחזיר.

ולפי"ז אין הביאור בגמ' שהיות ומצאנו שאינה מתקדשת בחליפין ע"כ דבעינן הנאה ולכן מתנה ע"מ להחזיר לא מהני אלא הביאור הוא שלקנין כסף בעינן נתינת דמים, ומתנה ע"מ להחזיר אינה יכולה להועיל אלא בתורת חליפין. ועל זה אומרת הגמ' שהיות ואין אשה מתקדשת בחליפין אינה נקנית במתנה ע"מ להחזיר. אשה נקנית רק בכסף ומתנה ע"מ להחזיר מועיל מדין חליפין.

והנה לשון הרמב"ם היא ואם החזירתו הרי לא נהנית ולא הגיע לידה כלום, עכ"ל. וצ"ב במה שהוסיף הרמב"ם ולא הגיע לידה כלום. בשלמא לדרך האבן האזל שלא נחשב כסף שיווי לקנות, ניחא שנקט הרמב"ם שלא נהנתה וממילא אין כאן שום קבלת כסף אבל לפי הדרך הראשונה הרי בעצם קיבלה כסף, דהיתה כאן נתינה רק דלקידושין בעינן כסף שיש בו הנאה. והיה צריך לומר הרי לא נהנית וזהו. ומה זה שהוסיף שלא הגיע לידה כלום.

וע"כ צריכים לומר שכוונת הרמב"ם דלא נהנית הואיל ולא הגיע לידה כלום, שזהו ביאור הדברים למה שכתב שלא נהנתה, דהיות וצריכה להחזיר ואינה מקבלת כאן כלום, נמצא שקיבלה כסף שאין לה בו הנאה ולכן אינה מקודשת.

ויוצא שלפי האבן האזל המילים ולא הגיע לידה כלום הן התוצאה, שהיות ולא נהנתה נמצא שלא קיבלה כלום כי כסף שאין בו הנאה אינו כסף לקנות. ולפי הדרך הראשונה זהו טעם שאין כאן הנאה, כי לא קיבלה כלום דהא צריכה להחזיר.